

naukovo praktychnoi konferentsii [Materials of the international scientific and practical conference], Kyiv, Ukraine, vol. 3, pp. 53-56.

5. Polehenka, M.A. (2016), "The etymology of the term "innovation" as an economic category", *Ahrosvit*, no. 21, pp. 57-61.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State Program for the intensification of economic development for 2013-2014" from 23.02.2013 No 187, available at: www.kmu.gov.ua (access date March 05, 2018).

7. Osovska, H.V., Yushkevych, O.O., and Zavadskyi, Y.S. (2009), *Ekonomichnyi slovnyk* [Economic Dictionary], Kondor, Kyiv, Ukraine, 358 p.

8. Revenko, M. (2011), "Improvement of state regulation of the agrarian sector of the economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 51-55.

9. Sabluk, P.T. (2008), "Status and prospects of development of agroindustrial complex of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 12, pp. 4-18.

10. Ulianchenko, O.V. (2010), "Increasing the competitiveness of the agrarian sector of Ukraine's economy on a cluster basis", *Visnyk aharnoi nauky*, no. 10, pp. 56-59.

11. Shubravska, O.V. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for modernization of the agrarian sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8(261), pp. 64-76.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018 р.

Рецензент: д.е.н., доцент Подільського державного аграрно-технічного університету І.А. Цвігун

УДК 35.075.1:(330.341.1:631.11)
JEL Classification Q12, O13

**Смулка О.І.,
аспірант***

Львівський національний аграрний університет

УЧАСТЬ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Smulka O.I.,
postgraduate student,
Lviv National Agrarian University**

PARTICIPATION OF ADVISORY SERVICES IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах жорсткої конкуренції та агресивного ринкового середовища вимагає від них модернізації системи виробництва й реалізації продукції на інноваційних засадах. Для цього повинен бути налагоджений трансфер інновацій від їх продуцентів (наукових установ, промислових і обслуговуючих підприємств) до споживачів (сільгоспвиробників). Результати трансферу визначають поширеність інновацій в системі аграрного виробництва, їх адаптованість до потреб конкретного сільгоспвиробника та ефективність застосування.

Трансфер інновацій передбачає не тільки задоволення попиту на них з боку сільськогосподарських підприємств, а й певною мірою формує цей попит через ознайомлення агровиробників з можливими виробничо-технологічними й організаційними нововведеннями. Існують різні варіанти поширення інновацій серед сільгоспвиробників. Одним із них є діяльність дорадчих служб. Свого часу такі служби були створені в багатьох регіонах України, однак сьогодні помітного впливу на функціонування сільськогосподарських підприємств вони не справляють. Це обумовлює необхідність визначення перспектив залучення дорадчих служб до забезпечення інноваційного розвитку цих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед опублікованих в останні роки праць,

* Науковий керівник: Черевко Г.В. – д.е.н., професор

присвячених вивченню проблеми організації та розвитку дорадчої діяльності в аграрному секторі, варто виділити доробок М.Ф. Безкровного, Т.П. Кальної-Дубінок, Р.Я. Корінця, І.П. Кудінової, А.М. Стельмащука, О.І. Шаманської та інших авторів. Ними визначені основні форми дорадницької діяльності, які мають перспективи розвитку в сільському господарстві України, завдання, що ставляться перед дорадчими структурами. Дослідники наводять дані про наявність економічного ефекту від співпраці сільськогосподарських товаровиробників з дорадчими структурами [6, с. 136; 11, с. 134; 13]. У їх публікаціях зазначені основні причини, що гальмують розвиток дорадництва в Україні, серед яких – проблеми з фінансуванням, зокрема відсутність відповідної підтримки з боку держави, недостатня популяризація дорадницьких послуг [2, с. 87; 6, с. 136].

Автори публікацій привертають увагу до важливості розповсюдження науково-технічної інформації, впровадженні прогресивних наукових розробок і передових технологій з допомогою дорадчих служб [1, с. 17; 4, с. 156; 6, с. 135; 9, с. 289; 10, с. 27; 12, с. 48], які, по суті, забезпечують інноваційний розвиток агровиробників. У той же час потребують уточнення механізми використання потенціалу дорадчих служб для розвитку контактів між продуцентами інноваційних продуктів та сільськогосподарськими підприємствами.

Постановка завдання. Ціллю статті є розгляд проблем та оцінка перспектив використання створених в Україні сільськогосподарських дорадчих служб для забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Національної асоціації дорадчих служб України, в нашій країні на початку 2018 року налічувалося 70 структур, статутними завданнями яких передбачене виконання дорадчих функцій у середовищі сільськогосподарських виробників [3]. Вони були створені в усіх без винятку областях України, переважно у 2005-2008 роках, після прийняття Закону України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” та завдяки активізації заходів органів виконавчої влади з підтримки аграрного дорадництва. Ці структури повинні були забезпечити зростання компетентності користувачів їх послуг через підвищення рівня знань, удосконалення практичних навичок успішного господарювання.

Сільськогосподарські підприємства є лише однією з категорій суб'єктів – користувачів послуг дорадчих служб. Діяльність цих служб спрямована також на забезпечення потреб сільського населення, органів місцевого самоврядування та виконавчої влади [8], підприємств і підприємців, котрі здійснюють свою діяльність у сільській місцевості, громадських та інших неурядових і некомерційних організацій [5, с. 13]. Та створення сільськогосподарських дорадчих служб здійснюється для задоволення потреб передусім агровиробників. Особливо важливими є їх послуги для невеликих за розмірами господарств, компетентнісний потенціал яких через невелику кількість зайнятих працівників доволі обмежений. Великі підприємства мають штат фахівців (інженерів, агрономів, ветеринарів, бухгалтерів тощо), які повинні забезпечувати кваліфіковане поточне управління. Але й вони для реалізації серйозних інвестиційних проектів можуть звертатися за допомогою до зовнішніх консультантів.

Слід зазначити, що дорадчі служби – не єдині структури, які здійснюють інформаційно-консультаційне обслуговування агровиробників. Цим займаються й маркетингово-консалтингові підрозділи компаній – продавців техніки та обладнання, агрохімікатів, іншої продукції для сільськогосподарських підприємств. Також в Україні функціонують консалтингові фірми, що пропонують послуги з побудови агробізнесу “під ключ”. Однак діяльність цих структур пов'язана з просуванням на ринок конкретного (власного) товару або ж зорієнтована на співпрацю з великими підприємствами в окремих продуктових галузях. Дорадчі служби забезпечують значно ширший спектр послуг, орієнтуючись на застосування розробок різних вітчизняних і зарубіжних виробників. Вони суттєво розширюють доступ аграріїв до надбань науки й передової практики.

Більшість дорадчих послуг, які можуть отримувати сільськогосподарські підприємства, прямо чи опосередковано пов'язані з забезпеченням їх інноваційного розвитку. Уточнимо, що під інноваційним розвитком розуміємо зміни в діяльності підприємств, пов'язані з використанням інновацій – новостворених (застосованих) і (або) вдосконалених конкурентоздатних технологій, продукції або послуг, організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва [7].

Опрацювання статутних документів сільськогосподарських дорадчих служб України показало, що вони ставлять перед собою завдання: сприяти поширенню та впровадженню у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки, передового досвіду господарювання; надання послуг з розробки інвестиційних проектів та супроводу їх впровадження; організації груп з впровадження інновацій в агропромислового виробництва; поширення досвіду з заохочення новаторів, зокрема через застосування системи їх морального і матеріального стимулювання тощо. Окремі структури (наприклад, Львівська аграрна дорадча служба, Запорізька обласна сільськогосподарська дорадча служба) зазначили серед надаваних послуг формування пакету замовлень на проведення прикладних досліджень для науково-дослідних та навчальних установ відповідного профілю, виходячи з потреб своїх клієнтів. Певне відношення до забезпечення інноваційного розвитку підприємств мають й інші види послуг дорадчих служб – з надання інформації про ціни та кон'юнктуру ринку, стандарти якості та безпеки сільськогосподарської продукції, налагодження зв'язків між сільгоспвиробниками і

переробниками, торговельними структурами, організації та проведення експозицій, виставок, конференцій, круглих столів тощо.

Однак реалізація задекларованих завдань на практиці відбувається зі значними труднощами. Із зареєстрованих в Україні сільськогосподарських дорадчих служб працюють одиниці [13], після 2012 року не появилось жодної нової такої структури, навіть більше, простежується тенденція до зменшення їх кількості. Лише кілька організацій, зареєстрованих як аграрні дорадчі служби, мають Інтернет-сайти з поновлюваною інформацією, що свідчить про їх реальну активність.

Згідно з вимогами статті 9 Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" [8] Міністерство аграрної політики та продовольства України створює і веде реєстри дорадчих служб та дорадників. Станом на кінець 2017 року в розміщеному на офіційному сайті Мінагрополітики реєстрі сільськогосподарських дорадчих служб налічувалося всього 10 організацій, до кадрового складу яких було включено 40 осіб. Однією з причин вилучення з реєстру є відсутність у відповідних суб'єктів сертифікатів, які засвідчують їх право надавати дорадчі послуги. Такі сертифікати надаються терміном на 5 років, однак дієвої системи їх поновлення в Україні до останнього часу не існувало. Та сьогодні у цій сфері спостерігаємо певні позитивні зрушення. Їх прикладом є здійснення у Львівському національному аграрному університеті підготовки і перепідготовки кадрів для дорадчих служб, яку у 2017 році пройшли 110 фахівців з низки областей Західної України. Цей факт свідчить про наявність бажання і можливостей реанімувати в Україні організовану дорадчу діяльність, рівень активності якої в останні роки був низьким.

Досі не визначено, яка модель аграрного дорадництва найбільшою мірою відповідає специфіці нашої країни. Обґрунтовуючи засади цієї моделі, слід визначити оптимальні шляхи вирішення низки проблем, пов'язаних із фінансовим забезпеченням діяльності дорадчих служб, формуванням їх кадрового потенціалу, налагодженням комунікаційних зв'язків з сільськогосподарськими виробниками. Способи вирішення цих проблем справляють помітний вплив на вибір організаційно-правової форми дорадчої служби. Поширення окремих їх форм і визначає модель аграрного дорадництва, що розвивається в країні.

Із 70 дорадчих служб, дані про яких містяться на офіційному сайті Національної асоціації дорадчих служб України, 40 мають статус громадської організації, 16 – господарських товариств, 5 – приватних підприємств, 4 – сільськогосподарських кооперативів, 2 – благодійних організацій, 2 – структур при державних навчальних закладах, одна – асоціації.

У статутах майже всіх дорадчих служб, створених у формі громадських організацій, зазначено, що їх діяльність здійснюється на неприбутковій основі. Статус неприбутковості мають і дорадчі служби, організаційно-правовою формою яких є сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Декларування неприбутковості є вигідним для організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб (обслуговування) їх учасників, оскільки дає змогу уникнути подвійного оподаткування. Однак засновниками і учасниками громадських організацій виступають особи, які не потребують дорадчих послуг, а готові їх надавати.

З усіх зареєстрованих в Україні сільськогосподарських дорадчих служб статус громадських організацій мають майже 60%. Однак із 10 таких служб, внесених у чинний на кінець 2017 року реєстр Міністерства аграрної політики та продовольства України, лише три є громадськими організаціями, причому жодна з них не має власного сайту. Доходимо висновку, що формат громадських організацій сьогодні не забезпечує достатніх стимулів у їх засновників і учасників розвивати дорадчу діяльність в аграрній сфері.

Високі стимули до ефективної діяльності мають підприємства, мета функціонування яких полягає в отриманні прибутку від своєї діяльності. Серед зареєстрованих в Україні дорадчих служб налічується більше двох десятків підприємницьких структур у формі товариств з обмеженою відповідальністю та приватних підприємств. Однак і вони не демонструють високої ефективності у виконанні функцій сільськогосподарського дорадництва.

Дорадчі служби у формі громадських організацій, кооперативів, господарських товариств і приватних підприємств є недержавними структурами, на послуги яких досі не сформовано стійкого попиту з боку сільськогосподарських товаровиробників. Останні не демонструють готовності до отримання дорадчих послуг на основі повної оплати їх вартості. Як свідчить світовий досвід, успішнішою в умовах України може бути модель сільськогосподарського дорадництва, яка ґрунтується на залученні державних організацій і державних фінансів.

У розвинених країнах світу сільськогосподарська дорадча діяльність розпочиналася через створення державних дорадчих служб або служб при державних аграрних університетах. І лише після того, як сформувалася позитивний імідж цих служб, був накопичений досвід роботи з агровиробниками, почалося формування приватних структур, що здійснюють дорадчу діяльність на комерційних засадах [10, с. 32-33; 11, с. 148]. Відзначається ефективністю діюча в США система Extension service, за якої дорадчі служби створені в університетах країни. Їх фінансування забезпечують у визначеній пропорції Міністерство сільськогосподарства США, уряд штату та уряд округу. Учені університетів беруть участь у роботі служби як консультанти.

В Україні залучення до дорадчої діяльності вчених аграрних університетів та наукових установ

вирішує проблему кадрового забезпечення дорадчих служб кваліфікованими фахівцями з окремих питань господарської діяльності. Науковці можуть брати участь у діяльності дорадчих служб у якості сільськогосподарських експертів-дорадників – осіб, котрі проводять дорадчу діяльність не на постійній основі, а на запит дорадчих служб та професійних дорадників [8]. Будучи вузькоспеціалізованими фахівцями, вони здатні забезпечити кваліфікований науковий супровід серйозних інвестиційних проектів, здійснюючи тим самим вклад в інноваційний розвиток аграрних підприємств.

Елементи системи Extension service спостерігаємо і в Україні. Дорадчі служби були створені при багатьох закладах вищої освіти аграрного профілю, переважно у формі громадських організацій. Та їх діяльність не набула бажаного розвитку через відсутність постійних і системних контактів з сільськогосподарськими товаровиробниками. Забезпечувати такі контакти повинна адміністрація дорадчих служб, сформована особами, котрі здійснюють дорадчу діяльність на професійній основі (робота в дорадчій службі є для них основним місцем праці). Однак здебільшого в університетах керівні органи дорадчих служб не відзначаються високою активністю. Певною мірою це пояснюється відсутністю дієвих механізмів оплати за надані консультаційні послуги з використанням надбань аграрної освіти і науки [11, с. 152].

До налагодження комунікаційних зв'язків між дорадчими службами й агровиробниками доцільно залучати профільні департаменти і відділи обласних та районних державних адміністрацій. Цей варіант розвитку сільськогосподарського дорадництва апробують у Львівській області, де при департаменті агропромислового розвитку облдержадміністрації створено консультаційно-дорадчий центр. У роботі центру задіяні науковці аграрних університетів та науково-дослідних інститутів, що функціонують на території області. Департамент, реалізуючи державну політику з організації бюджетної підтримки соціально значимих видів діяльності і проектів у аграрному секторі економіки, налагоджує контакти з сільськогосподарськими виробниками, зацікавленими в отриманні такої підтримки. Залучення кваліфікованих експертів-дорадників значно підвищує інноваційну складову й очікувану ефективність відповідних проектів.

Участь у розвитку сільськогосподарського дорадництва органів державної виконавчої влади сприяє вирішенню питання фінансового забезпечення відповідної діяльності через виділення коштів у бюджетах різних рівнів. Разом з тим, департаменти і відділи агропромислового розвитку не можуть підміняти своєю діяльністю дорадчі служби. Їх приміщення й системи комунікацій повинні використовуватися насамперед для технічного забезпечення дорадчої діяльності, у тому числі для забезпечення зв'язків сільськогосподарських виробників з експертами-дорадниками з числа наукових працівників.

Висновки з проведеного дослідження. Аграрне дорадництво передбачає надання сільськогосподарським виробникам інформаційно-консультаційних послуг, більшість із яких мають пряме чи опосередковане відношення до забезпечення інноваційного розвитку реципієнтів цих послуг. Сьогодні реальний вклад сільськогосподарських дорадчих служб в інноваційний розвиток аграрного сектора України залишається малопомітним. Із кількох десятків таких служб, створених в країні, лише одиниці демонструють доволі активну діяльність. Переважна більшість із них не зуміла налагодити стійких і плідних зв'язків з агровиробниками.

Ефективний трансфер інновацій в аграрному секторі залежить від залучення до діяльності дорадчих служб експертів-дорадників з числа працівників аграрних університетів і науково-дослідних установ. Водночас результати діяльності цих служб залежать від наявності у складі їх керівних органів кваліфікованих менеджерів, здатних забезпечити залучення коштів (у тому числі бюджетних, грантових) для фінансування дорадчої діяльності, налагодити контакти з сільськогосподарськими виробниками. З урахуванням цього до організації дорадчих служб доцільно залучати профільні департаменти і відділи обласних та районних державних адміністрацій. Ці державні структури мають певні можливості для забезпечення зв'язку сільгоспвиробників з центрами аграрної науки, підсилені перспективами використання під час реалізації інноваційно-інвестиційних проектів програм державної підтримки аграрного сектора.

Література

1. Безкровний М. Ф. Система організаційно-економічних зв'язків сільськогосподарської дорадчої служби з органами управління, організаціями наукового забезпечення АПВ. *Агроекономіка*. 2017. № 17. С. 15-19.
2. Брух О., Бернацька І., Гошко Т. Особливості дорадницької діяльності у Львівській області. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9, № 1-2. С. 82-89.
3. Дорадчі служби в регіонах / Офіційний сайт Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України URL: <http://www.dorada.org.ua/doradchi-sluzhbi-ukrajini/advisory-services-in-regions.html>. (дата звернення: 30.03.2018).
4. Копитко О. В. Роль дорадництва у забезпеченні інноваційного розвитку в АПК. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва*. Сер. : Економічні науки. 2013. № 11. С. 155-161.
5. Корінець Р. Я. Сільськогосподарське дорадництво: запитання та відповіді. Київ: Інститут

сільського розвитку, 2003. 27 с.

6. Кудінова І. П. Сільськогосподарське дорадництво в Україні: проблеми та шляхи розвитку. *Біоресурси і природокористування*. 2014. Т. 6, № 5-6. С. 133-137.

7. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 30.03.2018).

8. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення: 30.03.2018).

9. Самсонова В. В., Шевченко Л. О. Наукова складова в дорадчій освіті. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2014. Вип. 200 (1). С. 287-290.

10. Стельмашук А. М., Смоленюк П. С. Дорадництво : навч. посіб. Хмельницький: ПП Гонта А.С., 2011. 160 с.

11. Формування та розвиток системи дорадництва в Україні : монографія / Т. П. Кальна-Дубинюк та ін. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 332 с.

12. Шаманська О. І., Тітаренко О. М. Сільськогосподарська дорадча діяльність: сутність та особливості здійснення. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С. 44-50.

13. Щодо державної підтримки розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні. Аналітична записка – Л. А. Жураковська. Національний інститут стратегічних досліджень (2014): веб-сайт. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1521> (дата звернення: 30.03.2018).

References

1. Bezкровnyi, M.F. (2017), "The system of organizational and economic relations of the agricultural advisory service with the management bodies, organizations of scientific support of the refueling", *Agrosvit*, no. 17, pp. 15-19.

2. Brukh, O., Bernatska, I. and Hoshko, T. (2016), "Features advisory activities in Lviv region", *Ahrarna ekonomika*, vol. 9, no. 1-2, pp. 82-89.

3. The National Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine (2018), Advisory services in the regions, available at: <http://www.dorada.org.ua/doradchi-sluzhbi-ukrajini/advisory-services-in-regions.html> (access date March 30, 2018).

4. Kopytko, O.V. (2013), "The role of the advisory services in the providing innovative agriculture development", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Serii "Ekonomichni nauky"*, no. 11, pp. 155-161.

5. Korinets, R.Ya. (2003), *Silskohospodarske doradnytstvo: zapytannia ta vidpovidi* [Agricultural Advice: Questions and Answers], Instytut silskoho rozvytku, Kyiv, Ukraine, 27 p.

6. Kudinova, I.P. (2014), "Agricultural advisory in Ukraine: problems and development", *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, vol. 6, no. 5-6, pp. 133-137.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovation activity", no. 40-IV from 04.07.2002, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (access date March 30, 2018).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "About Agricultural Advisory Activities", no. 1807-IV from 17.06.2004, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (access date March 30, 2018).

9. Samsonova, V.V. and Shevchenko, L.O. (2014), "Scientific component in advisory education", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, iss. 200 (1), pp. 287-290.

10. Stelmashchuk, A.M. and Smoleniuk, P.S. (2011), *Doradnytstvo* [Counseling], PP Honta A.S., Khmelnytskyi, Ukraine, 160 p.

11. Kalna-Dubiniuk, T.P., Kudinova, I.P., Rybak, L.Kh. et. al (2014), *Formuvannia ta rozvytok systemy doradnytstva v Ukraini* [Formation and development of an advisory services system in Ukraine], Vydavets PP Lysenko M.M., Nizhyn, Ukraine, 332 p.

12. Shamanska, O.I. and Titarenko, O.M. (2015), "Agricultural consulting: essence and features of realization", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 1, pp. 44-50.

13. "On state support for the development of agricultural advisory services in Ukraine. Analytical note – L.A. Zhurakovska" (2014), *The National Institute for Strategic Studies*, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1521> (access date March 30, 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського національного аграрного університету Г.В. Черевко